

recenzije – *recensiones*

U POTRAZI ZA IDENTITETOM
Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa, Golden marketing
– Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

Pred čitateljima u Hrvatskoj nalazi se još jedna izazovna knjiga, »U potrazi za identitetom«, koja se bavi analizom i usporedbom hrvatske društvene zbilje u kontekstu europskog okruženja, a u sklopu međunarodnog znanstvenoistraživačkog projekta *European Values Study* (EVS). U ovaj projekt koji se usredotočuje na temeljne vrednote na vrlo važnim područjima čovjekova osobnog i društvenog života, a koji ima sjedište na tilburškome Sveučilištu (Nizozemska), uključila se 1999. i Hrvatska. Projekt je prihvaćen i od Ministarstva znanosti i tehnologije RH (pod brojem 0203006), a predvodi ga Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu (voditelj prof. dr. sc. Josip Baloban).

U istraživanju, u kojem se Hrvatska uspoređuje s drugim europskim zemljama, a što je sadržaj ove knjige, naglasak se stavlja na neke temeljne vrednote u čovjekovu osobnom, bračnom i obiteljskom, te društvenom životu, vodeći računa o sadašnjim i budućim društvenim promjenama i njihovim utjecajima na transformaciju pojedinih vrednota. Čitatelj se u ovoj studiji susreće s istraživanjem osam ključnih tema koje su relevantne za konstituiranje identiteta pojedinca i (nacionalne) zajednice u europskom kontekstu, a to su civilno društvo,

religioznost, demokracija, brak, obitelj, solidarnost, položaj žene, etika, odnosno moral. Ulažući veliki intelektualni napor, istraživači se u usporedbi s europskim prilikama kompetentno određuju prema specifičnostima prilika u Hrvatskoj.

Kako bi čitatelj stekao bolji uvid, potrebno je reći da studija ima devet poglavlja s ukupno 343 stranice, 84 tablica i grafikona, 109 bilježaka i literaturu od 244 bibliografske jedinice, koje se nalaze na kraju svakog poglavlja. Studija je plod rada deset autora različitih znanstvenih usmjerenja, polovina znanstvenika teologa i polovina znanstvenika psihologa, sociologa, odnosno sociologa religije. Ovdje ćemo 'proći' kroz studiju i pokušati uočiti neke glavnije naglaske.

Za pravo razumijevanje svakako je nužno prethodno pročitati *Uvod* voditelja projekta i priređivača studije Josipa Balobana, koji je smješta u okvir već ostvarenih istraživanja, pružajući određeni ključ za čitanje i razumijevanje studije, vodeći računa da je Hrvatska dugo živjela u specifičnom kulturno-povijesnom okruženju i državno-političkom ustrojstvu, a 1990. ušla u specifične društvene i političke okolnosti, obilježene demokratskim promjenama.

1. Poglavlje *Civilno društvo u nastajanju* (autori Gordan Črpić i Siniša Zrinščak), znakovito stavljeno na prvo mjesto, pokazuje da su zbog komunističkog naslijeđa, ali i tranzicijske preobrazbe, s prisut-

nom sumnjom prema razvoju nezavisnih inicijativa u društvenom životu, tradicije civilnoga društva u početnom razvoju, pa je potrebna svjesnija i dugoročnija društvena akcija u smjeru njegova nastajanja, odnosno u razvijanju mreža za njegovo ostvarenje. Zanimljiv je zaključak o potrebi prevladavanja državnog paternalizma u pojedinim društvenim segmentima, što je na ovim prostorima vladao dugi niz godina. To će se zacijelo postići intenzivnijim razvijanjem mreže civilnoga društva, ovisno o tome koliko će građani biti spremni dobrovoljno se založiti, i to ne samo uglavnom u urbanim sredinama i s većim stupnjem obrazovanja te u mlađoj dobi. Zanimljiv je podatak da istraživanje nije moglo pokazati koliko religija uopće utječe na dobrovoljni rad, odnosno na druge oblike angažmana u civilnom društvu, osim što veća identifikacija s Crkvom i vjerskim životom pozitivnije utječe na članstvo u religijskim organizacijama i dobrovoljni rad za njih. Bit će zanimljivo uočiti razloge za takvu situaciju, odnosno koliko na to utječe komunističko naslijeđe da se državno, odnosno društveno drži nečim tuđim.

2. Isti autori (G. Črpić i S. Zrinščak) pišu i drugo poglavlje: *Između identiteta i svakodnevnog života – Religioznost u hrvatskom društvu iz europske komparativne perspektive*. Hrvatska se može svrstati među zemlje s visokim postotkom religioznosti, odnosno obilježena činjenicom dominantnosti katoličke vjere i veće religioznosti, dakako izraženije kod ženskih osoba, starije dobi i dijelom nižega obrazovanja, s pretpostavkom da je na taj način i nešto imunija u odnosu na utjecaje sekularizacije. No neki ključni procesi suvremenoga društva, kao što su modernizacija, sekularizacija i individualizacija, počinju imati sve veći utjecaj na religioznost i crkvenost, s nepredvidivim ishodom. U problematizira-

nju religioznosti relevantno je saznanje, koje ne može ostati bez utjecaja na usmjerenja hrvatskog pastorala, da je hrvatska situacija što se tiče konfesionalne pripadnosti prilično ambivalentna, a što se očituje u raskoraku između vjere i života, odnosno u sve slabijem utjecaju vjere na redovita ponašanja, posebno na području spolnog morala, ali i u kombiniranju alternativne religioznosti s onom tradicionalnom.

3. U komparativnoj analizi zadovoljstva demokracijom u europskim zemljama, u poglavlju: *U traženju agensa demokratskog razvoja*, autora Ivana Rimca i Gorana Milasa, uočavaju se ostaci povijesnoga iskustva koje je proživio hrvatski građanin u odnosu na vlast kao takvu. Analiza pokazuje da će na jačanje zadovoljstva demokracijom utjecati veća obrazovanost, što će pomoći da se bolje procijene institucije sustava, odnosno njihov kredibilitet. Drugim riječima, pretpostavlja se da će obrazovaniji građani lakše uvidjeti gdje i koliko institucije sustava odstupaju od kolektivnih normi.

4. U poglavlju *Brak – institucija od koje se očekuje, a u koju se ne ulaže* Josip Baloban i Gordan Črpić pokazuju da su kod Europljana, a što vrijedi i za Hrvatsku, na priličnoj cijeni neke vrednote bitne za instituciju braka, poput osobe, slobode, jednakosti, solidarnosti, zajedništva, vjernosti, međusobnog poštovanja, uvažavanja i tolerancije, premda s tendencijom da se sve manje prepoznaju kao izvorno kršćanske nego kao jednostavno civilizacijske i kulturne stečevine. No, premda postoje pozitivni pomaci što se tiče podrške braka, ipak zabrinjava pojava diskrepancije između relativno visokoga vrednovanja braka, kako u Hrvatskoj tako i u Europi, i ulaganja u temeljne vrednote braka i obitelji, počevši već od samih medija koji se više

fokusiraju na politiku, šport, zdravlje i razonodu, dok se marginalizira moralnost zajedničkog života, obitelji i religije, iz čega se može uočiti trend određene društvene nenaklonosti odgoju za važne vrednote braka. Autori upućuju na nužnost razvijanja mehanizama za njihovu realizaciju, posebno od strane škole, Crkve i vjerskih zajednica, a u vidu njegovanja visokih ideala i pripreme da se žive u praksi.

5. Nema sumnje da je od posebnoga značenja rasprava o *Obitelji u transformaciji*. Autori Krunoslav Nikodem i Pero Aračić upućuju na nužnost vođenja računa o procesima transformacije društvenoga prostora i raslojavanja tradicionalnog modela obitelji (muškarac-hranitelj, žena-kućanica) i otvaranja prostora za stvaranje slobodnijeg, ali i zahtjevnijeg modela obitelji. Od posebnoga je značenja kako će se usklađivati vrednote obiteljskoga života i modernističkih zahtjeva. Dakako, u isto vrijeme hrvatsko društvo, kao i Europa u cjelini, mora razmišljati o smišljenoj obiteljskoj politici i zbog niza drugih problema, kao što je demografska kriza koja se očituje u sve nižem natalitetu i sve većim indikatorima starenja. U tom smislu od temeljne je važnosti jasna i dobro postavljena obiteljska politika.

6. Autori Stjepan Baloban, Gordan Črpić i Ivan Štengl raspravljaju na više razina o iznimno važnom segmentu suvremenoga društva, to jest o *Solidarnosti i socijalnoj (ne)utemeljenosti*. Zanimljivo je da je situacija što se tiče nešto manje spremnosti na konkretno pomaganje dijelom različita od ostalih europskih zemalja i zbog posljedica gospodarskog stanja, odnosno naglašenog angažmana za samoodržanje te anomalije nastale raspadom komunističkog sustava. Možda najviše iznenađuje podatak da se religioznost ne pokazuje kao va-

žan čimbenik u promociji solidarnosti i socijalne osjetljivosti, to jest da je duhovnost slabo socijalno usmjerena. Isto tako, zanimljiva je činjenica da daleko više dolazi do izražaja osobna od institucionalne solidarnosti, vjerojatno i zbog nepovjerenja u vjerodostojnost nekih institucija, odnosno pomanjkanja utjecaja nad pravednom raspodjelom sredstava. Uočljivo je prebacivanje brige na drugoga, konkretno na državu, što bi se moglo nazvati određenim 'hrvatskim sindromom', kao i, kako navodi uvodničar, 'egalitarni sindrom' iz socijalističkog poretku koji koči razvoj poduzetničkog i stvaralačkog mentaliteta, a time i ukupni razvoj hrvatskoga društva. To znači da predstoji veliki zadatak premošćivanja osobne razine solidarnosti i uspostavljanja učinkovitije mreže društvene solidarnosti. Drugim riječima, razvijanje svijesti solidarnosti u Hrvatskoj će, prema analitičarima, biti dugotrajan proces u koji je nužno ulagati.

7. Sedmo poglavlje, čiji su autori Gordan Črpić i Željka Bišćan, s naslovom *Novе (i stare) uloge žene i muškaraca u suvremenoj Europi* upućuje na činjenicu da Hrvatska, što se tiče gledanja na mjesto žene u društvu, spada u tradicionalnija europska društva. Analiza se fokusira na problem nekih dihotomija koje se odnose na promatranje uloge žene, ovisno o tome što se stavlja na prvo mjesto, primjerice kapacitet majčinske ljubavi ili potrebu djeteta da ima majku, kriptopatrijarhalna pozicija ili revalorizacija uloge žene kao kućanice, njezin društveno nepriznati rad i nedovoljno priznati i neplaćeni rad u obitelji. Posebna se pozornost posvećuje pitanju zaposlene žene i njezina utjecaja na odnose u obitelji i inače strukturu obitelji. Žena se, i u Hrvatskoj, nalazi na neki način 'razapeta' između potrebe da zarađuje, to jest svoje ekonomske uloge, čemu su žene sve sklonije, a s druge strane, da ima tradicionalnu ulo-

gu vezanu uz poslove u obitelji, a isto tako i rezistencije muškaraca da se promijeni položaj i uloga žene u društvu i obitelji. Veliko je pitanje kako će se to odraziti u sustrašnjim novim obiteljima, odnosno hoće li pogodovati povećanju frustracija, razvoda brakova, pa čak i slabljenju volje za ulazak u brak? Autori predviđaju da će se hrvatsko društvo više razvijati kao umjereno tradicionalno, slično talijanskom i poljskom, sa sličnostima što se tiče katoličke većine i pripadnosti srednjoeuropskom i mediteranskom kulturnom krugu. Zanimljiva je, a može se reći i zabrinjavajuća, konstatacija da vjera u Hrvatskoj relativno slabo utječe na procese novog shvaćanja žene u društvu i obitelji.

8. U poglavlju *Moral u tranzicijskoj Hrvatskoj* autori Stjepan Baloban i Gordana Črpić usredotočuju se na dva morala, individualni i socijalni. Zahvaljujući utjecaju procesa individualizacije, kojim je pojedinac posljednja instancija koja donosi relevantne odluke za život, što se najviše odražava na području spolnosti i bioetike, uočava se daleko veća permisivnost na individualnoj nego na socijalnoj razini. Premda veći stupanj katoliciteta utječe na stvaranje tradicionalnijih moralnih stajališta, trebat će tek vidjeti koliko će on utjecati na zadržavanje tih stajališta, tim više što hrvatsko zakonodavstvo vrijednosno ne prati sustave građana i time ih dovodi u pitanje. I premda iz mnogih zakona proizlazi da su neprihvatljiva neka ponašanja, poput mita, korupcije, neplaćanja poreza i sl., ipak se očituje visoka razina permisivnosti i nemoralnosti, odnosno zaobilaznja zakona i prihvaćanja trenutne koristi. Tako je na djelu raskorak između visokih etičkih standarda i pragmatičkog ponašanja u konkretnom životu, napetost između ideala i stvarnosti, odnosno raskorak između opredjeljenja za ideale i njihova ostvarenja. Razvoj

situacije je neizvjestan: hoće li prevladati tradicionalni moral i na socijalnom području ili će se kliziti prema permisivnosti koja bi naknadno legitimirala postojeću praksu.

Završno poglavlje donosi *Pregled postotaka i aritmetičkih sredina*.

U obliku zaključka može se reći:

a) Pred nama je znanstveni rad velikoga opsega kao rezultat hrvatskoga interdisciplinarnog istraživanja u kojem će svaki čitatelj, prema svojim senzibilitetima i kompetencijama, naći iznimno relevantne spoznaje.

b) Već je sam naslov knjige vrlo indikativan jer u prvi plan stavlja identitet, osobni i društveni. A identitet prema *Rječniku stranih riječi* (R. Klaić) – lat. (sp. *idem* = isti) označuje istovjetnost, podudaranje, izjednačavanje, priznanje da netko ili nešto zaista jest ono čime se prikazuje, pa se tako može pitati o identitetu neke osobe, skupine ili društva u cjelini. Autori, tragajući za hrvatskim identitetom na osnovi vrednota, pokazuju kako Hrvatska, s bogatstvom vrednota koje je karakteriziraju, zahvaljujući uglavnom kršćanskom utemeljenju, ima velikih sličnosti, odnosno dodirnih točaka sa zapadnom Europom u kojoj zapravo već jest, premda se tek sprema u nju službeno i punopravno uključiti. U tom smislu i rezultati ove studije veliki su doprinos objektivnom usmjerenju integracijskih procesa Hrvatske u Europsku zajednicu.

c) Treba reći da se svako buduće razmišljanje o djelovanju Crkve, bilo *ad intra* bilo *ad extra* neće moći pravo planirati i programirati bez vođenja računa o rezultatima koji su došli do izražaja u ovoj studiji. Pritom ipak valja voditi računa o tome da se traži i određena osposobljenost, odnosno kompetentnost u transponiranju rezultata istraživanja u konkretnu crkvenu i društvenu zbilju, kako bi se dogodili po-

maci u razmišljanju i djelovanju na temelju iznesenih rezultata koji govore sami za sebe, makar se nekima i ne sviđali, posebice kada upozoravaju i na slabiju učinkovitost utjecaja Crkve na konkretnu percepciju i življenje vrednota.

d) Slijedom rečenoga, u situaciji kada postoji tendencija zanemarivanja odraza znanstvenih refleksija, posebice teoloških znanosti, odnosno kada neki crkveni djelatnici uglavnom traže konkretne 'recepte', može se postaviti pitanje potrebe još jasnijeg tumačenja dobivenih podataka. Istina, ono je dovoljno prisutno u »Zaključcima« na kraju pojedinoga poglavlja. No, postavlja se pitanje koliko će pojedinac, konkretno i pastoralni djelatnik, moći sam iščitati one bitne elemente koji uvjetuju drukčije djelovanje u vidu 'spašavanja' vrednota i s kršćanskih stajališta. U tom smislu postoji opasnost da ova i druge studije »ostanu na policama« stručnjaka ili pojedinih ustanova, a da ne pridonesu zaokretima u konkretnoj praksi. Uzmimo samo zaključak da religioznost i katolicitet u cjelini u Hrvatskoj ne senzibiliziraju dovoljno za socijalno djelovanje ili za moralnost na socijalnoj razini, pa otud i postojanje još uvijek značajnog rascjepa između »vjere i kulture življenja«, na što je već Drugi vatikanski koncil upozorio kao na najveću drama našega vremena. To uvelike mora zamisliti sve one koji odlučuju i o pastvi Crkve. Isto tako, kada je riječ o većem ulaganju u temeljne vrednote braka i obitelji.

e) Nema sumnje da se nameće zadaća studijskih dana koji bi se upravo bavi-

li transponiranjem, odnosno posljedicama koje iz toga proizlaze («European Values Study» (EVS), kao i studija u sklopu ranijega projekta »Aufbruch« na djelovanje Crkve u budućnosti. Ne bi li to upravo trebali učiniti pastoralni teolozi i katehetičari? Isto tako, drugi stručnjaci će trebati učiniti određene napore da rezultati istraživanja naiđu na prihvaćanje u mnogim segmentima hrvatskoga društva.

f) Knjiga se preporučuje svima, posebice onima koji stjecajem okolnosti više utječu ili su u većoj mogućnosti da stimuliraju izgradnju autentičnog nacionalnog i vjerskog identiteta, kako bi u vremenu tranzicije znali pravo vrednovati hrvatske nacionalne i katoličke specifičnosti i posredovati u stvaranju takvoga vrijednosnog konsenzusa koji će voditi računa o cjelovitom općemu dobru hrvatskog čovjeka. Od posebnog bi značenja bilo ako bi za knjigom posegnuli svi koji se bave odgojem i obrazovanjem odgojitelji i nastavnici, od djece do studentske populacije, jer će upravo o mladim naraštajima ovisiti hoće li se Hrvatska prepoznati i u Europi po tražanju za identitetom utemeljenim na vrednotama, i na kršćanstvu utemeljenima, koje služe istinskoj promociji čovjeka i društva u cjelini. Nije, naime, svejedno kako će se Hrvatska kao postkomunistička i srednjoeuropska zemlja razvijati suočena, kako ističe uvodničar, s mnogim reformama i društvenim promjenama koje uvelike ovisе upravo o temeljnim i dominantnim vrednotama.

Milan Šimunović